

I. ЗМІНИ МІЖНАРОДНОГО БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА В ПОСТБІПОЛЯРНУ ДОБУ

1. «Жорсткі» та «м'які» загрози безпеці

Складність різноспрямованих чинників, що діють у глобальному міжнародному середовищі, вимагають створення нових концептуальних підходів до безпеки. Особливістю глобалізаційних загроз та викликів є те, що вони можуть походити зі сфери, що не контролюється окремими державами, а на відміну від загроз геополітичного типу, формуються позадержавними суб'єктами, які внаслідок глобалізаційних процесів набувають міжнародної ваги та прагнуть впливати на політику окремих держав.

Сучасний технологічний, економічний, інформаційний розвиток призвів до появи широкого спектра загроз нового типу й підсилив дію вже відомих загроз, таких як тероризм, «неспроможні» держави, розповсюдження зброї масового ураження, кібертероризм. Це посилює невизначеність міжнародного простору безпеки, а в деяких випадках провокує міжнародних акторів на випереджувальне застосування силової політики. Нинішні безпекові загрози мають тенденцію перетворюватися на транскордонні й транснаціональні, а загрози економічно-го та екологічного характеру є глобальними за своєю природою.

Загалом загрози безпеці класифікують за різними ознаками: за масштабами поширення (*глобальні, регіональні, локальні*), за співвідношенням суб'єктів, що є джерелом загрози та її ціллю (*симетричні, джерелом та ціллю яких є держави, і асиметричні, створювані позадержавними суб'єктами і спрямовані на держави*), за історичною вкоріненістю (*традиційні й нетрадиційні*), за відносним часом появи (*традиційні й нові*) тощо. Інколи у фокусі уваги опиняється відразу кілька ознак, наприклад масштаб і зміст конфлікту, спричиненого дією загрози, разом з характером учасників (загрози геополітичні, міжцивілізаційні, міжнаціональні, міжетнічні тощо). Зрозуміло, що такий підхід припускає віднесення однієї й тієї самої загрози до різних типів. Наприклад, *тероризм* є одночасно загрозою *асиметричною, нетрадиційною і новою*. При цьому кожна з підстав класифікації загроз має відносний характер.

У період існування біполярного світу головною загрозою міжнародній безпеці вважалося ядерне протистояння між «західним» і «східним» блоками. Це не виключало існування таких загроз, як тероризм, організована злочинність, нелегальна міграція, економічна нестабіль-

ність, загрози довкіллю тощо, але проблеми воєнного протистояння надавали їм другорядного статусу. І тільки по закінченню «холодної війни» усі ці загрози були усвідомлені як головне джерело ризиків для глобальної безпеки¹. Ці загрози позначають також як нові, або нетрадиційні, які разом із традиційними воєнними загрозами визначають характер сучасного безпекового середовища.

Унаслідок стрімких змін, що відбуваються в характері сучасного безпекового середовища, існує потреба реконцептуалізації та подальшого уточнення типів новітніх загроз. Відповідно, крім розподілу на «традиційні» та «нетрадиційні», сучасні безпекові загрози ще характеризують як «жорсткі» (*hard security threats*) та «м'які» (*soft security threats*). Власне «м'які» і «жорсткі» загрози корелюють із розрізненням двох типів безпеки – відповідно «жорсткої» (*hard security*) і «м'якої» (*soft security*). «Жорстка» безпека включає воєнні та оборонні аспекти національної безпеки держави, натомість «м'яка» безпека зосереджується на потенційних політичних, соціальних та економічних викликах національній безпеці². Іншими словами, «м'яка» безпека включає в себе майже все, крім суто оборонних питань³.

Фактично йдеться про визначення загроз за *ступенем і масштабом їхніх наслідків*, а також за *засобами*, які при цьому використовуються, та *чинниками*, які в них задіяні. Так, війна, тероризм і розповсюдження зброї масового ураження потрапляють до категорії «жорстких», натомість зміни клімату, занепад довілля, проблеми бідності, поширення інфекційних захворювань вважають «м'якими». Цей перелік не є вичерпним, до «м'яких» загроз зараховують й нелегальну міграцію, торгівлю людьми, міжетнічні конфлікти, а також кібертероризм, здатний заподіяти велику шкоду економічній і соціальній структурі країн, проти яких він спрямований.

Між «жорсткими» і «м'якими» загрозами немає чіткої межі⁴. Крім того, важливо, що їхня дія в багатьох випадках має ефект взаємного

---

¹ *Non-Traditional Security Threats and Regional Cooperation in the Southern Caucasus* / ed. by Mustafa Aydin. Amsterdam et. al: IOS Press, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ebooks.iospress.nl/Download/Pdf/25365

² *Moustakis F. Soft Security Threats in the New Europe* / F. Moustakis // Marshal European Centre for Security Studies, *Managing the Challenges of Soft Security Threats in the 21st Century* / C. George. – Report of the Conference April 7–9. – 2003. – P. 6.

³ *Becher K. «Soft security» with Russia after 11 September*, The International Institute for Strategic Studies / K. Becher [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iiss.org/publications/russia-regional-perspectives-journal/volume-1---issue-1/soft-securitywith-russia-after-11-september>

⁴ *Uğur Ziyal. Re-conceptualization of soft security and Turkey's civilian contributions to international security*. Turkish Policy Quarterly. Summer, 2004 / Ziyal Uğur [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.turkishpolicy.com/category/86/2004-2>

підсилення. Найважливіше, що «м'які» загрози за певних умов здатні легко перетворюватися на «жорсткі», а деякі загрози здатні належати до обох типів одночасно. Випадки, коли кошти, отримані від торгівлі наркотиками та нелегальної міграції, використовуються на фінансування незаконної діяльності терористичних угруповань, можуть бути прикладом того, як терористичні організації перетворюють «м'які» загрози на «жорсткі». Через це тероризм на сьогодні розглядається водночас і як «жорстка», і як «м'яка» загроза⁵.

В умовах глобалізації «м'які» загрози безпеці постійно збільшують свою вагу. На думку експертів, дія деяких із таких загроз особливо помітно виявляється на теренах посткомуністичних держав⁶, які перебувають у стані трансформації. *Таким чином, Україна потрапляє до зони підвищеного ризику з погляду дії «м'яких» загроз, притаманних глобальному середовищу безпеки*⁷.

Крім поділу сучасних загроз на традиційні й нетрадиційні та «жорсткі» і «м'які», зберігають своє значення й інші характеристики, зокрема оцінка загроз за масштабами дії, поділ їх на внутрішні й зовнішні, тощо. Проте у нинішніх умовах ці ознаки не мають сталого характеру, наприклад, відсутня чітка межа між внутрішніми та зовнішніми загрозами.

За *масштабами дії* можна говорити про загрози глобального (загроза світової війни, міжнародний тероризм, виснаження світових енергоресурсів, екологічні катастрофи тощо), регіонального (регіональні конфлікти) та локального (у межах окремої держави) типу. За своїм характером виокремлюють загрози та виклики геополітичного (порушення балансу сил, розподіл світу на сфери впливу, політичний контроль над іншими державами тощо), міжцивілізаційного (конфлікт цивілізацій, світових релігій, Заходу і Сходу тощо) або міжнаціонального (конфлікт між державами) чи міжетнічного (між окремими етносами) рівня.

Як видно, усі ці загрози або виклики є *традиційними*, тобто такими, що супроводжують людство протягом тривалого історичного часу.

---

⁵ *Alfonso Rincón*. Soft-security within the Euro-Mediterranean partnership. University Institute for European Studies / Alfonso Rincón, Luis Emilio Ramos, Lucana Estévez. – CEU San Pablo University. Madrid, Spain, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.go-euromed.org

⁶ *Swanström Niklas*. Traditional and Non-Traditional Security Threats in Central Asia: Connecting the New and the Old / Niklas Swanström // The China and Eurasia Forum Quarterly. – Volume 8. – No. 2 (2010). – P. 35–51.

⁷ *Alexander Bogomolov*. A Ghost in the Mirror: Russian Soft Power in Ukraine: Briefing Paper / Alexander Bogomolov, Oleksandr Lytvynenko. – Chatham House, January 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chathamhouse.org/publications/papers/view/181667>

У процесах їх подолання світова спільнота набула великого досвіду, часто у спосіб масштабних зіткнень – релігійні та світові війни, створення і крах колоніальних імперій, ядерне протистояння часів «холодної війни» тощо.

Для запобігання та протидії таким загрозам створені світові та регіональні міжнародні організації з їх потужними і розгалуженими структурами. Свою функцію у міждержавному спілкуванні виконують норми міжнародного права та договірна система. Склалися також норми поведінки держав, які діють у міжнародному середовищі відповідно до рівня їх цивілізованості.

Разом з тим процеси глобалізації вносять корективи у розуміння традиційних загроз, характер їх дії та наслідки. Основними джерелами руйнівних конфліктів на межі тисячоліть Є. Камінський вважає, зокрема, розрив у темпах економічного розвитку різних країн у комбінації з демографічним вибухом у менш розвинених державах, забруднення навколишнього середовища у відсталих країнах, перспектива воєнних операцій терористів, технологічне відставання як чинник розколу міжнародного співтовариства, потенціал тотального фінансового колапсу⁸.

Разом із традиційними на перший план виходять нові, *асиметричні* загрози, або (за іншою класифікацією) *м'які*, що зазвичай формуються способом нарощування суперечностей у світовій політиці та економіці на основі нерівномірного розвитку країн – міжнародний тероризм, нелегальне поширення наркотиків та зброї, неконтрольована міграція, інформаційні війни, нарощування розриву між провідними країнами та іншими країнами світу тощо, які впливають на регіональну і глобальну безпеку і є тіньовою стороною глобалізації світових процесів. Сучасна ситуація у сфері безпеки визначається переміщенням центру ваги з класичних (зокрема, збройного вторгнення) до нетипових (асиметричних), або «м'яких» загроз. Серед глибинних причин виникнення нових загроз – бідність, недостатність ресурсів, економічна неспроможність, егоїзм розвинених країн, неврегульованість конфліктних ситуацій тощо. З другого боку, такі загрози можуть формуватися внаслідок створення відповідних умов у межах тієї або іншої країни, або, навіть, за сприяння тих або інших держав.

Новітні загрози мають комплексний характер і переважно спрямовані проти окремої людини, її прав та інтересів, а також проти нормального життя і розвитку суспільства та держави. У кожній із названих

---

⁸ Камінський Є. Міжнародна безпека у XXI столітті: загальний прогноз / Є. Камінський // Дослідження світової політики. – 2001. – Вип. 15. – С. 3.

сфер формуються відповідні, більш конкретні виклики та загрози, які істотно впливають на міжнародну безпеку в цілому або діють в окремих регіональних системах міжнародних відносин.

2. Україна у сфері дії нових безпекових загроз

Не всі внутрішні загрози мають зв'язок із процесами глобалізації, і не всі глобалізаційні виклики та загрози мають однакове значення для тих або інших держав. Так, наприклад, певні прояви організованої злочинності можуть мати лише внутрішнє значення. Нелегальна міграція становить більшу небезпеку для розвинених країн Заходу, тоді як для України більший ризик має транзит мігрантів її територією. З другого боку, міжнародний тероризм в умовах України має значення лише як потенційна загроза, хоча для низки західних країн це реальність. Водночас у сучасних умовах будь-яка держава не може «дозволити собі розкіш очікувати, доки «м'які» загрози перетворяться на «жорсткі», незалежно від того, наскільки віддаленими вони є, бо в добу глобалізації відстань стає відносним поняттям»⁹.

У сучасних умовах Україна, як і інші нові незалежні держави, зіткнулася з украй гострим протиріччям: з одного боку – інтереси становлення і зміцнення державності вимагають інтенсифікації процесів культурного відродження і розвитку національної ідентичності, з другого – процес модернізації соціально-економічної системи потребує найширшої відкритості країни, внаслідок чого суспільство стає об'єктом інтенсивних, далеко не завжди бажаних, політичних, економічних, соціальних і культурних впливів.

Істотною відмінністю сучасного міжнародного середовища безпеки є та обставина, що нації сьогодні зіштовхуються, скоріше, з ризиками і небезпеками, аніж із ворогами, що є величезним зрушенням у їхній власній природі¹⁰. У сучасних умовах шукати зовнішнього ворога у вигляді тієї або іншої країни або блоку держав виглядає дещо архаїчним, хоча це може бути з огляду на потреби самопіару тих або інших політичних сил.

У цьому контексті важливо, що серед державницьки налаштованих українських політиків будь-які інші держави не розглядаються як вороги, хоча прояви недружньої політики з того або іншого боку існують. У Законі України «Про основи національної безпеки України»

⁹ *Uğur Ziyal*. Re-conceptualization of soft security and Turkey's civilian contributions to international security / Ziyal Uğur // *Turkish policy Quarterly*. – Summer, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.turkishpolicy.com/category/86/2004-2>

¹⁰ *Гіденс Е.* Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Е. Гіденс. – К.: Альтерпрес, 2004. – С. 18.

(2003 р.) *загрозливими визначаються лише певні дії з боку інших держав, але не самі держави.*

Тут, зокрема, визначено і конкретизовано загрози в найважливіших сферах життєдіяльності держави. До зовнішніх загроз віднесено територіальні претензії, зовнішній тиск на політику держави, іноземне втручання у внутрішні справи, зовнішні дії, спрямовані на послаблення економічного суверенітету держави, інформаційні спецоперації проти стабільності у державі та встановлення зовнішнього контролю за її інформаційним простором тощо. До внутрішніх загроз відносять корупцію, організовану злочинність, політичну нестабільність, демографічну деградацію, сепаратизм, слабкість державних інститутів тощо.

До особливого типу загроз можна віднести політичні, економічні, військово-політичні загрози національним інтересам і безпеці України, які, будучи за формою вияву внутрішніми, за джерелами виникнення є зовнішніми. До них можна віднести кризи у постачанні і транзиті енергоносіїв, зовнішню підтримку внутрішньої нестабільності та сепаратизму, діяльність міжнародного криміналу, терористичних організацій на території України тощо. Слід зазначити, що відсутність чіткої межі між внутрішніми та зовнішніми загрозами є однією із суттєвих ознак сучасного безпекового середовища.